Bulletin

heemkundige vereniging *Old Sillevold*

Jaargang 11 — Najaar 2008

Heiligen bomen en Heiligenhüskes

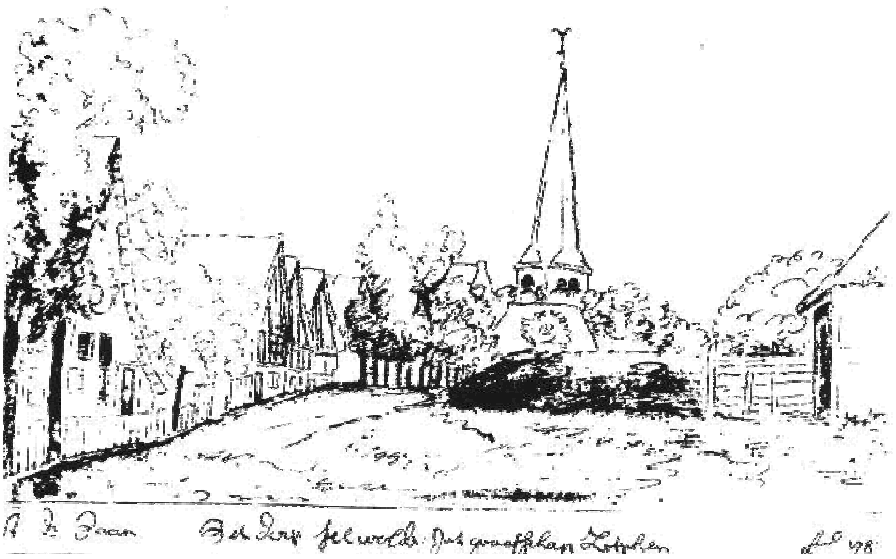

Heemkundige vereniging

Old Sillevold

Bulletin
Heemkundige vereniging Oud Sillevold
Jaargang 11 — Najaar 2008

Inhoud

Van de redactie. 4

Monumentenprijs 2008
De Pothut Voorst 6

Hilligen bomen en
Hilligenhüskes 8
door Frans Winkels (Tiel)

De Kroezenhoek en de
Silvoldse Slaege 15
door Bernard Dorrestijn

Gerrit Kolks omgekomen bij het
bombardement op Doetinchem 26
door Harry Kolks (Hernen)

De Amsterdamse Brandweer en
de Lichtenberg 28
door André Tangelder

Activiteitenkalender 34

Van de redactie

Op de valreep van 2008 nog een uitgave van ons Bulletin.
In deze uitgave, hoe kan het ook anders, weer veel over de geschiedenis van Silvolde alsook van onze gemeente Oude IJsselstreek.
Op zaterdag 13 september werd de Open Monumentendag 2008 gehouden met als thema 'Sporen van Adel'.
Als Old Sillevold hebben wij sporen laten zien door aandacht aan de Heerlijkheid Lichtenberg en de Nederlands Hervormde Kerk te schenken.
Op het weerstation van de heer Vossers werd door Gerard Beekema vakkundig uitleg gegeven over archeologische opgravingen op het terrein van de Lichtenberg en werden door ons de daarbij gevonden voorwerpen geëxposeerd.
Verder was er een presentatie, samengesteld door Eric Kunst, te zien over de geschiedenis van het huis en de heerlijkheid Lichtenberg.
Het heeft ons verheugd dat wij zowel op de Lichtenberg alsook in de N.H. Kerk niet over belangstelling te klagen hadden.
Als vereniging zijn wij veel dank verschuldigd aan al die vrijwilligers die Monumentendag 2008 weer mogelijk hebben gemaakt.

Zoals u wellicht weet is het Monumentenplatform een samenwerkingsverband van de 'Oudheidheidkundige Vereniging Gemeente Gendringen', de 'Heemkundige Vereniging Old Sillevold' en de 'Oudheidkundige Werkgemeenschap Aalten-Dinxperlo-Wisch'. Het 'Monumentenplatform Oude IJsselstreek' stelt zich o.a. ten doel elk jaar een zogenaamde Monumentenprijs uit te reiken aan een familie of instelling die een - al of niet officieel - monument op een zodanige verantwoorde en voorbeeldige wijze gerenoveerd en/ of gerestaureerd heeft dat het bijdraagt aan het juiste behoud van ons aller bouwkundig erfgoed.
Dit jaar viel de Pothut, Engbergseweg 8, Voorst in de prijzen. Op pagina 6 een korte impressie van het winnende object en vanaf deze plaats onze felicitaties aan het adres van de prijswinnaars, de familie Sloëtjes.

Op pagina 8 een verhaal over hilligen bomen en hilligenhüskes in de gemeente Oude IJsselstreek door Frans Winkels die er steeds weer in slaagt een boeiend verhaal voor ons Bulletin aan te leveren.

Met als titel de Kroezenhoek en de Silvoldse Slaege wordt door Bernard Dorrestijn uitvoerig verteld over de geschiedenis van dit gebied in het bijzonder over de Silvoldse Slaege, dit naar aanleiding van het feit dat in september j.l. de familie Steverink zich daar 30 jaar geleden vestigde.

Verder in deze uitgave een aanvulling c.q. verbetering op het dagboek van H. de Grood door Harry Kolks over de omstandigheden in Doetinchem tijdens het bombardement waarbij zijn oom Gerrit Kolks het leven verloor.

Onze secretaris André Tangelder laat ons in zijn bijdrage weten wat de vondst van een brandpenning op de plek van huize Lichtenberg te maken heeft met Amsterdam.

We wensen u veel plezier bij het lezen van dit nummer van ons Bulletin en wij ontmoeten u in 2009 graag (weer) op onze sociëteitsavonden en de jaarvergadering, want die horen ook bij Old Sillevold..

Bestuur en redactie,

Old Sillevold

Bulletin is een uitgave van de Heemkundige vereniging
Old Sillevold
en verschijnt tweemaal per jaar.

Jaargang 11 - najaar 2008

Redactieadres:

André Tangelder
Prins Willem Alexanderstr. 5
7064 GH Silvolde
tel. 0315-32 75 90
Email:
info@oldsillevold.nl

Internet:
http://www.oldsillevold.nl

Samenstelling
en vormgeving:

Eric Kunst

© 2008
Heemkundige vereniging
Old Sillevold

Overname van bijdragen is toegestaan na toestemming van de redactie met bronvermelding.

De inhoud van de opgenomen artikelen valt onder de verantwoordelijkheid van de auteurs.

ISSN 1569-1365

Monumentenprijs voor familie Sloëtjes van 'De Pothut'

Een artikel uit de Monumentenkrant van Open Monumentendag 13 September 2008 in de gemeente Oude IJsselstreek.

'De Pothut' net voorbij Engbergen in Voorst is een opvallend pand.
Opvallend qua ligging, zo vrij tussen akkers en weilanden met opvallend weinig begroeiing rondom, behalve dan het Engbergse bos op een paar honderd meter afstand, en opvallend qua vorm en stijl.
Opvallend was het zeker ook vanwege de man die het de laatste decennia in zijn eentje bewoonde, Frits Sloëtjes, in Voorst, Gendringen en omgeving beter bekend als 'Frits van der Pothut'.
Toen Frits enkele jaren geleden overleed, nam zijn broer Henk Sloëtjes het pand over en wachtte hem een enorme klus om het op te knappen en weer gewoon bewoonbaar te maken. 'Frits verzamelde noal veel' aldus Henk, 'en opruimen was niet zijn sterkste kant.'
Henk is net als Frits geboren en getogen in het pand. ' Wij waren met vijf kinderen, en in de jaren rond de oorlog woonde er ook de familie Ter Haar met zeven kinderen. Van oorsprong is het altijd dubbel bewoond geweest. Frits wist daar ook heel veel van; hij wist alles van Voorst en Gendringen en omgeving, vooral ook van vroeger.'

Over de oorsprong van het huis is weinig met zekerheid bekend; waarschijnlijk is het gebouwd begin 19de eeuw en het moet een dienstwoning geweest zijn van het eerste huis Engbergen. Dat stond waar nu de boerderij van Teeuwsen staat. De oprijlaan door Engbergen eindigde tot ca. 1860 op het erf van dat Huis. Toen was er een nieuw Huis Engbergen voor aan het bos gebouwd en de weg is doorgetrokken tot aan de Marmelhorst. In het huis woonde de boswachter, aan de Engbergse kant, en de tuinman/koetsier aan de andere kant. De grote boogvormige zijdeur moet daar nog een aanwijzing voor zijn, dat daar de koets door naar binnen kon. De familie Sloëtjes is er eind 19de eeuw komen wonen; in de loop van de jaren, vooral na de oorlog toen ze er vanaf 1954 alleen woonden, is het uitgebreid en ontwikkeld tot een boerenbedrijf met zo'n 25 melkkoeien.

Nu zijn het pand en het erf weer grotendeels teruggebracht tot de situatie zoals het in de eerste helft van de vorige eeuw geweest is, d.w.z. uitwendig, want van binnen is er een comfortabel bewoonbare woning van gemaakt. Maar veel kenmerken zijn behouden gebleven; bijv. de prachtige oude wandtegels van de tegelschouw. Henk Sloëtjes; 'Het was echt een enorm werk, maar het was toch mijn ouderlijk huis en wat we zelf konden doen, hebben we zelf gedaan.'

Mevrouw Sloëtjes voegt eraan toe; 'Ik heb altijd iets met dit huis gehad.'
Van buiten is het geheel in stijl gehouden met het typische, brede front waarin de aandacht sterk wordt getrokken door de deurpartij, waar boven de deur het prachtige halfronde bovenlicht, als een opkomende zon, is teruggeplaatst; daarboven prijkt nog altijd de sluitsteen met het bekende zandlopermotief, een oud symbool van de vergankelijkheid van het leven. 'Het oude kozijn van het bovenlicht lag nog op zolder,' licht Henk toe. 'We hebben deze nieuwe laten maken in precies dezelfde vorm.'

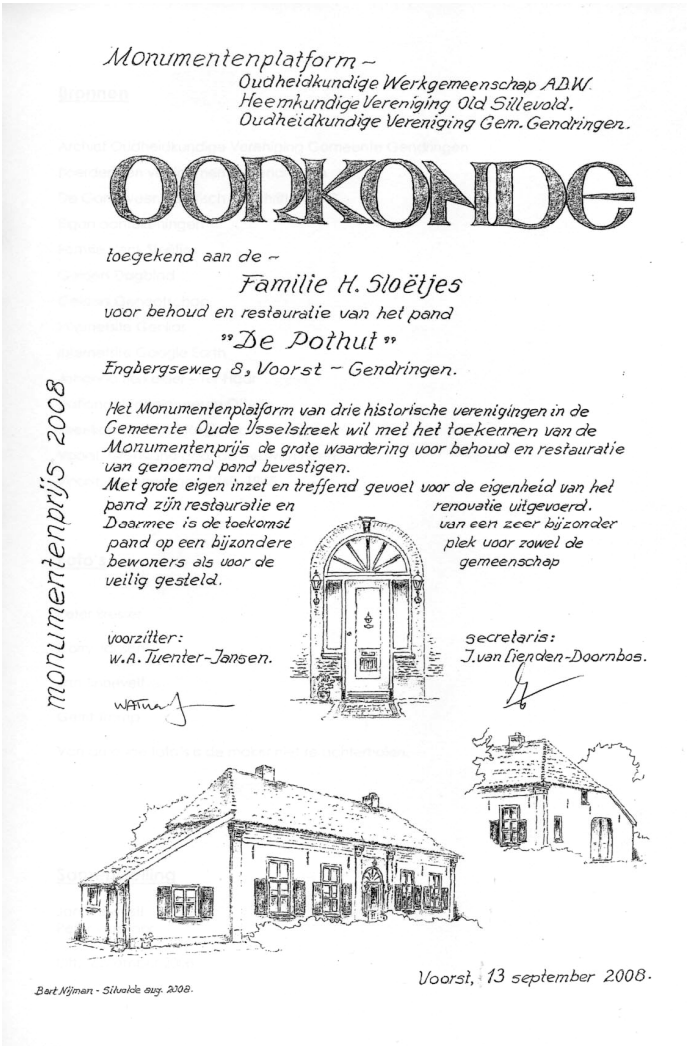
Monumentenplatform ~
Oudheidkundige Werkgemeenschap A.D.W.
Heemkundige Vereniging Old Sillevold.
Oudheidkundige Vereniging Gem. Gendringen.

OORKONDE

toegekend aan de ~
Familie H. Sloëtjes
voor behoud en restauratie van het pand
"De Pothut"
Engbergseweg 8, Voorst ~ Gendringen.

Het Monumentenplatform van drie historische verenigingen in de Gemeente Oude IJsselstreek wil met het toekennen van de Monumentenprijs de grote waardering voor behoud en restauratie van genoemd pand bevestigen.
Met grote eigen inzet en trefferd gevoel voor de eigenheid van het pand zijn restauratie en renovatie uitgevoerd. Daarmee is de toekomst van een zeer bijzonder pand op een bijzondere plek voor zowel de bewoners als voor de gemeenschap veilig gesteld.

monumentenprijs 2008

voorzitter:
W.A. Tuenter-Jansen.

secretaris:
J. van Lienden-Doornbos.

Bert Nijman - Silvolde aug. 2008.

Voorst, 13 september 2008.

Voor het Monumentenplatform van de oudheidkundige verenigingen in de gemeente Oude IJsselstreek was er dus alle reden de Monumentenprijs 2008 toe te kennen aan de familie Sloëtjes voor het behoud en de prachtige restauratie/renovatie van het historische pand. 'Je komt zo bijzondere dingen tegen,' zegt Henk. 'De oude klok stond er gelukkig nog; die was nog van mijn moeder geweest. Hij had meer dan twintig jaar stil gestaan in een onverwarmde, vochtig geworden kamer. We hebben hem opgedraaid en hij loopt weer als vroeger.'

Krusen Baum in Altenrheine op de weg naar Rheine

Hilligen bomen en hilligenhüskes in de 'Gemeente Oude IJsselstreek'

door Frans Winkels (Tiel)

0. Inleiding

Aan de tegenwoordige Oude IJsselweg te IJsselhunten onder Etten, vanuit Ulft gezien zo'n 20 meter voor de afslag naar de Klompendijk, heeft een *Heilige Boom* gestaan (1). Die boom was niet de enige *Hilligen Boom* in de huidige Gemeente Oude IJsselstreek. Ook in Netterden, op de Milt en in Heelweg moet er één hebben gestaan. In Sinderen zelfs twee en waarschijnlijk heeft er ook één gestaan in Voorst en in Breedenbroek. Minimaal dus zes in de huidige Gemeente Oude IJsselstreek. Wat waren dat voor bomen en hoe hebben ze hun sporen in de geschiedenis nagelaten? Daarover gaat dit artikel.

1. Omschrijving van een 'heilige boom'

Een *heilige, helgen* of *hilligen boom* was een boom, meestal een eik of een linde, met in de schors het teken van het *kruis* gekerfd of met een kruis onder de boom geplaatst. Dergelijke kruisen waren vaak *hagelkruisen*, geplaatst ter bescherming van de oogst tegen onvoorspelbare hagelslag. Vanwege die *kruisen* werden die bomen ook wel *kruisbomen* genoemd. In Westfalen, waar ze veel voor kwamen, heetten ze *Krusen Bäumkes.* Onder de naam *Kroeze(n)boom* (kroes = kruis) komen ze nu nog voor in het Twentse Fleringen bij Tubbergen en in Rossum bij Oldenzaal. Ook in het Gelderse Ruurlo, aan het einde van de Kroezelaan, staat nog een inmiddels 220 jaar-oude Kroeze(n)boom (2). Samenvattend kunnen we dus zeggen: *een heilige boom = een hilligen/helgen boom = een kruisboom = een kroeze(n)boom.*

2. Hilligenhüskes

Op de plaats van het kruis onder de boom werd vaak een *kapelletje*, een *hilligenhüske,* gebouwd. In zo'n kapelletje stond behalve een *crucifix* ook vaak het *beeld* van een of meer heiligen. Antonius van Egypte, in de Middeleeuwen 'Antonius met het varken' genoemd, was als beschermheilige tegen o.a. veeziekten bij de boeren een geliefde heilige. Zijn beeld zal niet vaak in zo'n hilligenhüske hebben ontbroken. Naar zo'n kapelletje werd menigmaal vanuit de parochiekerk via een vaste route, een *kerkpad*, een processie gehouden om bescherming te vragen of uit dankbaarheid voor verkregen gunsten.

Hilligen bomen en *hilligenhüskes* komen in Oost-Gelderland voor in o.a. de volgende gemeenten: Aalten (Barlo, het

Beggelder en Bredevoort), Berkelland (Eibergen), Montferland (Zeddam en Stokkum), Oost Gel-re (Lievelde en Vragender) en Winterswijk (Corle). In dit artikel beperken we ons tot de heiligdommen die hebben gestaan in de huidige gemeente Oude IJsselstreek.

3. Boerderijen die hun naam ontlenen aan een 'hilligen boom' of een 'hilligenhüske'

Boerderijen in de omgeving van zo'n hilligen boom of hilligenhüske werden (vaak) naar die boom of dat kapelletje vernoemd:

'den Heiligenboom' in Etten

Peter Bresser (1) geeft ons exact de plaats aan waar in Etten voor 1802 een *Heiligen Boom* heeft gestaan: aan de tegenwoordige Oude IJsselweg te IJsselhunten onder Etten, (vanuit Ulft gezien) zo'n 20 meter voor de afslag naar de Klompendijk. Het huis (en de daarbij behorende hof) bij deze boom (*'an den Heiligen Boom'*) werd in 1753/1754 door Bergh voor zes jaar verpacht aan Evert Visser als opvolger van pachter Jannes Wolters. Bergh had deze grond in 1665 gekocht uit de *geestelijke goederen*,de door de overheid op het einde van de 16e eeuw geconfisceerde pastorie-, vicarie- en kloostergoederen. Tussen de grond van Evert Visser en de heilige boom lag nog een stukje grond dat volgens de kaart van Merner uit 1754/1755 toebehoorde aan de *Kerck in Etten*. Bresser merkt nog op - verwijzend naar p.82 van het boek 'Boerderij- en Veldnamen in Gendringen' (7) - dat deze plaats nu nog bekend staat als *'den Heiligenboom'*.

't Hilligen/Heiligenhuis' aan de Sinderenseweg in de Binnen Heurne

Volgens de *Verpondingskohieren van Varsseveld* uit 1640-1650 ligt er in de Buyrschap *Binnen Horne* een huis, *'t Hilligen'*, met 3 molder bouwland. Dit huis behoort toe aan de Kerk van Varsseveld, die uit het goed *'Heiligen huis'* jaarlijks 2 molder rogge ontvangt met een waarde van 12 - 0 - 0 (3).

Kadastrale gegevens uit 1828/1832 leren ons dat onder de Kadastrale Gemeente Varsseveld Sectie D (Binnen Heurne) *'het Heiligenhuis'* ligt onder nummer 440. De grond waarop dit huis, toen eigendom van de timmerman *Jan Luymes*, staat alsook de gronden er omheen (nummers 441 t/m 450) behoren toe aan de N.H. Kerk van Varsseveld (4).

Aan dit *'Helligenhuis'* aan de Sinderenseweg heeft *M.B. Ahlte* in 1985 een aardig artikel gewijd met als titel *'De bevestiging van een oude overlevering'* (5). In dit stuk wordt o.a. het volgende gesteld:

Tot omstreeks 1920 liep van deze boerderij een *kerkpad* naar Varsseveld.

Omdat volgens overlevering hier een kapelletje zou hebben gestaan, werden in *februari 1984* opgravingen verricht. Men vond de overblijfselen van de stenen fundering van dit kapelletje, dat mogelijk uit de 15e eeuw stamt, mogelijk met leien was gedekt en een afmeting had van ± 3 bij 2,5 meter.

De boerderij *'Smolz'* of *'Heiligen huijsskens stedeke'* (1655) was eigendom van de pachter. De grond waarop deze boerderij stond, behoorde toe aan de Kerk van Varsseveld.

Pachters waren achtereenvolgens: Luyke/Luijtien aent Heiligen huyssken (1655); Wander Heijligenhuis (1705); Jan Heiligen Huys/Helgenhuis (1734); Frederik Markelink (± 1800); de timmerman Jan Luijmes, gehuwd met Willemina Hendrika Heusinkveld (tot ± 1840); Arend Heusinkveld (na 1840); Arnoldus Hendrikus Meurs, gehuwd met Gesina Aleida Reindina Heusinkveld (vanaf 17-07-1891); Hendrik Johannes Koskamp, gehuwd met Harmina Johanna Meurs (vanaf 25-04-1929) en A.H. Koskamp.

Tussen 1700 en 1710 graaft Jan Helgenhuis van de omdrift van 't Helgenhuis' een haafken aan en zet daarop een hutte.

Op de fundamenten van de op 1 augustus 1965 volledig afgebrande boerderij werd de huidige stal achter het nieuwe woonhuis gezet.

Het oudste gebouw van het huidige gebouwencomplex is de schuur uit 1758.

Het 'Kroese Boomke' aan de Kroezendijk 6 in Sinderen

Op kaartblad 2 van Sectie C (Sinderen) van de Kadastrale Gemeente Varsseveld uit 1828 (4) vinden we op de grens van Sinderen en de Kroezenhoek in perceel 350 de boerderij *'Kroese Boomke'. Berend Rosier* is de eigenaar van dit huis. Bernard Dorrestijn (6) merkt in 1979 over dit huis het volgende op: In het oostelijke deel van de Kroezenhoek kon men tot voor enkele jaren een reusachtige eik aantreffen. Onder de schaduw van deze reus op de boerderij *'Kroezenboompje of*

Kroesseboom met Kapel in Tubbergen

Boompje' woonde eens het gezin van schoolmeester *Kobes* van Sinderen en nadien mevrouw *Wildenbeest*, de weduwe van de eerste predikant van de Keurhorster Kerk. Thans woont er de familie Schoppers, Kroezendijk 6, Sinderen.

'de Grote Kroeze' en 'de Kleine Kroeze'

In de Kroezenhoek, dichtbij het Sinderense 'Kroese Boomke' liggen de bekende Silvoldse boerderijen de *'Grote Kroeze'* en de *'Kleine Kroeze'*. *Indirect* ontlenen beide boerderijen hun naam aan het nabijgelegen Sinderense 'Kroese Boomke'.

'de Kroeze' in Voorst en in Breedenbroek

Ook in Voorst en in Breedenbroek komt de boerderijnaam *'de Kroeze'* voor (7). Of hier ooit sprake is geweest van een heilige boom of een hilligenhüske weten wij niet.

't Heiligen Huusken' in Netterden

In *Netterden*, tegen de Duitse grens, heet tot op heden nog steeds een boerderij *'t Heilige Huusken'* (7). Jan Tinnevelt, de informant voor Netterden, vertelde telefonisch dat deze boerderij staat op grond van de Kerk.

'de Kroezenkamp' op de Milt

Op de Milt (Dijkweg 5) lag in een nog niet zo ver verleden de boerderij *'de Kroezenkamp'* (8).

4. Namen van bouw- en weilanden die vernoemd zijn naar 'hilligen bomen' en 'hilligenhüskes'

Bouw- en weilanden (kampen en maten) in de omgeving van zo'n heiligdom werden vaak naar zo'n boom of kapelletje vernoemd.

Op de *Heelweg*, in de nabijheid van de Radstake, ligt *de Kruiskamp* (3). *Cruijsmaten* treffen we aan op *de Milt*, in *Hunten en Varsselder* en in de buurschap *Speelberg* bij Netterden (7).

5. Families die genoemd zijn naar 'kroese bomen'

Bewoners van boerderijen in de naaste omgeving van een kroezeboom of een hilligenhuuske werden vaak, indirect via de boerderijnaam, naar deze bomen of kapelletjes vernoemd. Tussen 1655 en 1800 woonden op het *Sinderense Helligenhuus* achtereenvolgend: *Luyke /Luijtien aent Heiligen huyssken*, *Wander Heijligenhuijs* en *Jan Heilegen Huijs* en op de *Grote* en *Kleine Kroeze* komen we in ongeveer dezelfde periode als familienaam van de bewoners de naam *Kroesen* tegen: *Kruis, Cruisz, Crous, Crousen, Croesen* en *Kroesen*. Die laatste familie staat in relatie met het Sinderense 'Kroese Boomke'.

6. Voorlopige conclusies

Bij het bestuderen van dit onderwerp vallen de volgende zaken op:

- Hilligen bomen en hilligenhüskes stonden (bijna) altijd op grond van de plaatselijke kerk.
- Van een hilligen boom of een hilligenhüske loopt altijd een pad naar de kerspelkerk: een *kerkpad* dus. Dat betekent dat dergelijke heiligdommen vaak

op kruispunten van wegen stonden en aldus, als bijeffect, oriëntatiepunten vormden in het landschap. Dit gegeven is een aardig beginpunt voor het opsporen van de oudste kerkenpaden.

- Het veldnamenonderzoek door Bernard Dorrestijn van het kerspel Silvolde levert totnogtoe geen enkele aanwijzing op voor het voorkomen van een hilligen boom of hilligenhüske in dit sinds 1245 bestaande kerspel. Dit gegeven *kan* een aanwijzing zijn voor een *datering* van niet alleen deze heiligdommen maar ook van de buurschappen waarin deze hilligen bomen en hilligenhüskes voorkwamen: voor 1200. Hierop voortbordurend kunnen we dus stellen dat bijvoorbeeld de buurschappen de Milt, Hunten en Varsselder (Varsselaer - Verseleer - Varseler - Varselder) reeds voor 1200 moeten hebben bestaan als deel van de kerspel Gendringen.

7. De teloorgang

Wanneer aan het begin van de 17e eeuw de ergste troebelen van de 80-Jarige Oorlog voorbij zijn en 'de heren', uit veilige oorden teruggekeerd, weer op het pluche hebben plaatsgenomen, vindt op het Gelderse platteland de van-boven-opgelegde Overgang plaats: de parochies gaan nagenoeg geruisloos over in handen van de Nederduitsch-Gereformeerde Gemeentes. Het is niet zo vreemd te veronderstellen dat toen de heilige hüskes zijn afgebroken. En toch is deze veronderstelling niet juist. Uitspraken van o.a. de Provinciale Synode van augustus 1663 te Zutphen gehouden om bij het Hof van Gelderland aan te dringen op *'het*

removeren en in het toekomende te beletten …de crucen die door de Papisten op de Kerkhoven en in de Kerkken salfs bij de begravingen der doden worden gestelt' hebben niet geleid tot het verwijderen van deze kruisen noch een einde aan deze traditie gemaakt. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de stukken bij een proces uit 1708, dat was aangespannen tegen de Heer van de Ligtenberg die de katholieke kruisen op het kerkhof van Silvolde ' *met axen en bijlen'* had laten vernielen. Een van de getuigen in dat proces, de 50-jarige (bierbrouwer in 'de Swaan') Wessel Wolters, vertelde de rechtbank dat sinds mensenheugenis altijd kruisen waren geplaatst op de graven van katholieken (9). Nog in 1756 moest de gereformeerde schoolmeester van Etten de vlucht nemen naar Gendringen omdat hij er door de katholieken van werd verdacht een klacht te hebben ingediend over het plaatsen van kruisen op de graven van katholieken op het kerkhof bij de Gereformeerde kerk (10). Men bleef m.a.w. met zijn handen van door katholieken opgerichte kruisen af. In streken zoals de onze met drosten en predikanten die op hun rust waren gesteld, zullen de veldkruisen en hilligenhüsken niet zijn afgebroken. Wij zijn ervan overtuigd dat de kapelletjes niet door menselijke activiteit maar juist door het achterwege blijven hiervan in de loop van de tijd in de natuur zijn opgegaan.

6. Initiatief

Het zou aardig zijn als weer eens op een historische plaats binnen de Gemeente Oude IJsselstreek een hilligenhüske zou verrijzen. Wie neemt het initiatief daartoe?

Bronnen:

1. Bresser, P., *Den Heiligen Boom bij Etten.* In: 'De Ganzeveer', tijdschrift van de Oudheidkundige Vereniging Gemeente Gendringen, 2006 no.48 pp.33-36.
2. Daan, Jo, *Kroezenboom, een kroes kruis.* In: 'Feestbundel aangeboden aan prof. dr. D. P. Blok', Hilversum, 1990.
3. *Verpondingskohieren Aelten, Bredevoort, Dinxperlo, Groenlo en Varsseveld 1640-1650.* Editie S.Stroet, 1989.
4. *Kadastrale Atlas Gelderland 1832. Wisch en Varsseveld.* Velp, 2002.
5. Ahlte, M.J., *De bevestiging van een overlevering.* In: Contactorgaan ADW 1985 pp. 38-48.
6. Dorrestijn, B.J., *De Silvoldse Sleage en de Kroezenhoek.* In: Contactorgaan ADW 1979 pp. 28-36.
7. Aoken, Jan van, *Boerderij- en Veldnamen in Gendringen.* Doetinchem, 2004.
   Willem Willemsen van het Streekarchivariaat Regio Achterhoek (SARA) was zo vriendelijk de door hem getranscribeerde, maar nog niet uitgegeven Verpondingskohieren van Gendringen (1657-1661) en Netterden (ca 1800) op dit onderwerp voor mij na te zien, waarvoor ik hem zeer erkentelijk ben.
8. Winands, W.J., *Rondom de Ringoven. Varsselder, Veldhunten, Wals, Wieken, Milt in de gemeente Gendringen.* Ulft, 1981 p.90.
9. Gelders Archief Arnhem. Toegangsno. 0209 invoeringsno. 204.
10. Essen van, G., *1000 Jaar kerk in Etten.* Ulft, 2003 p.81.

De Kroezenhoek en de Silvoldse Slaege

door Bernard Dorrestijn

In 1977 mocht ik onder leiding van archivaris R. Wartena als assistent-archivaris aan de slag in de gemeenten Aalten, Dinxperlo en Wisch. Naast ons werk in de plaatselijke archieven besteedden we enkele dagen per maand aan het verzamelen van gegevens in onder andere het Rijksarchief te Arnhem en het Fürstliches Salm-Salmsches Archiv op de Wasserburg te Anholt. In het Rijksarchief te Arnhem (thans geheten: Gelders Archief) ontdekten we een interessant proces uit 1632 over de gebruiksrechten van het Clootslag in de Silvoldse Slaege.
Omstreeks 1975-'77 vond ook de vrijwillige ruilverkaveling van het Slaegegebied plaats, met als afsluiting de vestiging van de familie Steverink op hun nieuwe boerderij in de Slaege op 22 september 1978. Een en ander bracht mij tot het schrijven van een artikel, dat een plaats kreeg in het augustusnummer van het jaar 1979 van het Contactorgaan ADW van de Oudheidkundige Werkgemeenschap Aalten-Dinxperlo-Wisch. Hieronder volgt - in bijgewerkte vorm - het artikel uit augustus 1979.

De Silvoldse Slagen en de Voorstse Slagen

Wanneer men de kaart van Gelderland bekijkt dan komt men verschillende gebieden tegen die de naam Slagen dragen. Dat is ook het geval met de brede strook, laag gelegen broekgrond ten noordoosten van de Bocholter Aa of Aa Strang. Dit Slaegegebied wordt omsloten door de oude loop van de Aa Strang, het Anholtse Broek en de weg Dinxperlo-Breedenbroek-Bontebrug. Vanouds vormde de Ziegenbeek of Tweeherige Beek de scheiding tussen Gendringen en Wisch; het gebied ten zuiden van de Ziegenbeek heet Voorstse Slagen, het gebied ten noorden Silvoldse Slagen. Ze beslaan ieder ongeveer 150 hectare.
De Aa Strang is zeer belangrijk voor de waterlozing van een aanzienlijk stuk Duits gebied. De Aa Strang komt bij de Brüggenhütte bij Dinxperlo ons land binnen om dan zeven kilometer westelijker bij de boerderij Deurvorst ten zuiden van Ulft in de Oude IJssel uit te monden. Voor 1890 was de loop van de Aa Strang vanaf de boerderij de Bökker nabij de Scheve Brug in Voorst wat oostelijker en mondde ze bij de Bontebrug in de Oude IJssel uit. Die oude loop valt daar nog te herkennen in de huidige beek de Olde Strang. De brug ter plekke is waarschijnlijk zo bont gekleurd geweest dat ze vanzelf de naam Bonte Brug kreeg. Er is behoorlijk wat fantasie voor nodig om je voor te stellen dat in vroeger eeuwen de scheepvaart van Bocholt op Ulft-Doesburg via die Olde Strang plaats vond...
Op Nederlands gebied loost de Zwartebeek het overtollige water uit de gemeente Dinxperlo in de rechteroever van de Aa Strang. De Keizersbeek en Ziegenbeek verzorgen een groot deel van de waterafvoer van de gemeenten Winterswijk, Aalten, Wisch en Gendrin-

De loop van de Aa Strang

gen (Breedenbroek). Dit voor zover deze gemeenten niet rechtstreeks middels de Bergerslagbeek, de Lovinkbeek en de Slinge op de Oude IJssel afwateren.
Doordat de Oude IJssel in het verleden een veel te geringe afvoercapaciteit had, had het Slaegegebied - waar in regenperioden zoveel water samenstroomde - vaak met wateroverlast te kampen.
's Winters was het gebied geregeld één grote ijsvlakte. Dat is dan ook de reden dat er in het verleden nooit boerderijen zijn gesticht, hoogstens aan de randen.
Toch heeft de boerenstand al sinds eeuwen getracht van de vruchtbare Slaegegrond het nodige profijt te trekken. Vele boeren uit de Kroezenhoek, Lichtenberg, Silvoldse Buurt, Westendorp, Sinderen, Lintelo, IJzerlo, De Heurne, Breedenbroek en Voorst hadden grond in de Silvoldse Slaege, welke men om de bekende reden meestal als hooi- en weideland exploiteerde. Men nam maar voor lief dat het hooi bij tijden wel eens richting de Aa Strang afdreef of dat het vee soms tot aan de knieën in het water stond, zoals ik omstreeks 1950 nog meemaakte...
Werd het gebied altijd al als boven omschreven geëxploiteerd? Soms wil een enkel archiefstuk ons over vragen als deze wel eens wat wijzer maken. Zie verder in dit artikel.

De Kroezenhoek

De Silvoldse Slaege is altijd heel nauw met de Kroezenhoek verweven geweest. Soms wordt de Slaege als een apart gebied gezien, maar meestal wordt het als een onderdeel van de Kroezenhoek aangemerkt. In ieder geval waren het vooral de boeren uit de Kroezenhoek die een stuk grond in de Slaege in gebruik hadden.
De naam Kroezenhoek heeft waarschijnlijk twee los van elkaar staande oorsprongen. De oudste zal zijn dat in vroeger tijden de grens tussen twee rechtsgebieden soms met een zoge-

naamde Kroezenboom gemarkeerd werd. En inderdaad kon men tot voor enkele decennia aan de oostelijke rand van de Kroezenhoek een reusachtige eik aantreffen. In de schaduw van deze woudreus stond de boerderij Kroezenboompje of kortweg: Boompje. Tegenwoordig adres: Kroezendijk 6, Sinderen. En in de kohieren der verponding (belasting) van 1647/1658 is sprake van het goed Muggenpadt van Evert Croesen, groot 3 margen, en van Hendrick Sporcks Kruijsenstetien, groot 1 margen. Waarschijnlijk zijn die twee steedjes uitgegroeid tot de tegenwoordige Grote Kroeze en Kleine Kroeze. Het lijkt me toe dat de oude Kroezenboom en de beide Kroeze-boerderijen dusdanig tot de verbeelding gesproken hebben dat de buurtschap als vanzelf de naam Kroezenhoek kreeg. Daarmee is dan de oudere naam van dit gebied, de Nottel, bijna helemaal verdrongen. Die naam vinden we enkel nog terug in de namen van enkele percelen in het oostelijke deel van de Kroezenhoek en van de boerderijen Grote Nottel en Kleine Nottel nabij de Bontebrug.

Boek over de Kroezenhoek

De zogenaamde 'woeste gronden'

In het verre verleden plagde men - vanwege het gebrek aan mest - elk jaar een stuk heide af dat even groot was als de akker(s) die men bebouwde. Dat heideland had dan weer ongeveer zes jaar nodig om opnieuw een bruikbare zode te vormen. Hieruit volgt dus dat men over zes maal zoveel heide of 'woeste grond' moest beschikken als men aan bouwland bezat. Een boer met 10 morgen land had 60 morgen heide nodig om die 10 morgen bouwland vruchtbaar te houden!

Volgens de verpondingskohieren van 1647 hadden de Silvoldse boeren samen circa 350 morgen of margen (= circa 300 hectare) 'onder de ploeg'. Dat betekende derhalve dat ze over 2100 margen (= circa 1800 hectare) heide of 'woeste grond' moesten kunnen beschikken! In het gunstigste geval kon dat ook, maar men kon niet ongestraft meer dan één-zevende van het areaal 'in cultuur nemen'. De verhouding werd ook verstoord als hen het gebruik van een stuk woeste grond ontzegd werd.

Wat de rechtsverhoudingen betreft vallen de 'woeste gronden' te onderscheiden in gronden:

1. van de eigengeërfde boeren zelf;
2. die tot pachtgoederen behoorden;
3. markegronden (omdat de 'woeste gronden' schaars begonnen te worden richtten de heren en boeren omstreeks 1200 markeorganisaties op voor het beheer; bij de opheffing van de marken in de 19e eeuw werden de gronden aan

BOERDERIJ– EN VELDNAMEN
LICHTENBERG - KROEZENHOEK - SILVOLDSE SLAEGE

de eigenaren van de boerderijen toebedeeld, hoewel het oorspronkelijk waarschijnlijk herengronden waren; het woord mark komt van markering, afbakening);
4. 'belaste herengronden', waarop de heren de boeren het plaggen en weiden toelieten.

Zo hier en daar komen we in de archieven boeren-protesten tegen, tegen het buiten-gebruik-stellen van stukken 'woeste grond':
a. Het proces van 1632 van een aantal Silvoldse geërfden/boeren tegen de heren van Wisch en Bergh inzake de dreigende onttrekking van het gebruik van het Clootslag in de Silvoldse Slaege. Zie verder in dit artikel.
b. Volgens het Rechterlijk Archief van het Huis Lichtenberg klagen de Silvoldse boeren in 1708 dat er zoveel uit 'de gemeente' (marke) 'gegraven is' (in cultuur genomen is) dat men er 'bijna niet meer wonen kan'.
c. Bij de markeverdeling in de gemeente Wisch in het midden van de 19e eeuw verweten de Varsseveldse boeren de Silvoldse dat ze in vroeger tijden al veel te veel grond in de Slaege uit de mark genomen hadden...

Proces 1632 om het gebruik van het Clootslag

De geërfden van Wisch voeren in 1632 voor het Hof van Gelre een proces tegen de heren van Wisch en Bergh inzake het gebruik van het Clootslag in de Silvoldse Slaege. (Gelders Archief, Civiele Processen Hof 1632, nr. 57) Van de zijde van de boeren worden met naam en leeftijd genoemd: Hendrick Coorntien, 60 jaar; Henderick Kruijsen, 80 jaar, Henderick Belterman, 60 jaar; Jan Lieftinck, 40 jaar; Claes te Beest, 48 of 49 jaar; Jan Avercamp, 40 jaar; Herman

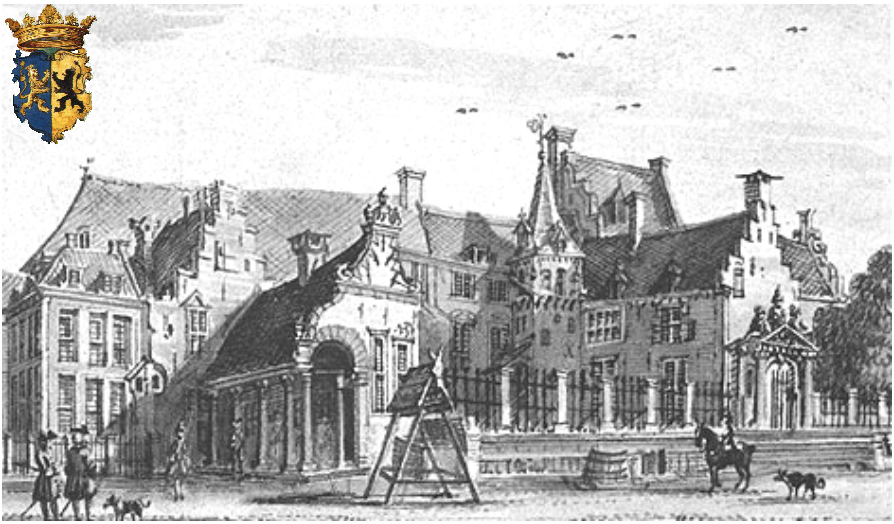

Hof van Gelre te Arnhem in 1547

Toebenbroeck, 40 jaar en Jan Brunsinck, 60 jaar. Men leidde uit de genoemde leeftijden van de boeren niet af dat te Silvolde alleen maar om de tien jaar kindertjes geboren werden. Waarschijnlijk wist men gewoon niet hoe oud men was en maakte men er maar ronde getallen van. Maar Claes te Beest wist heel zeker dat hij nog maar 48 of 49 - dus nog geen 50 - was!

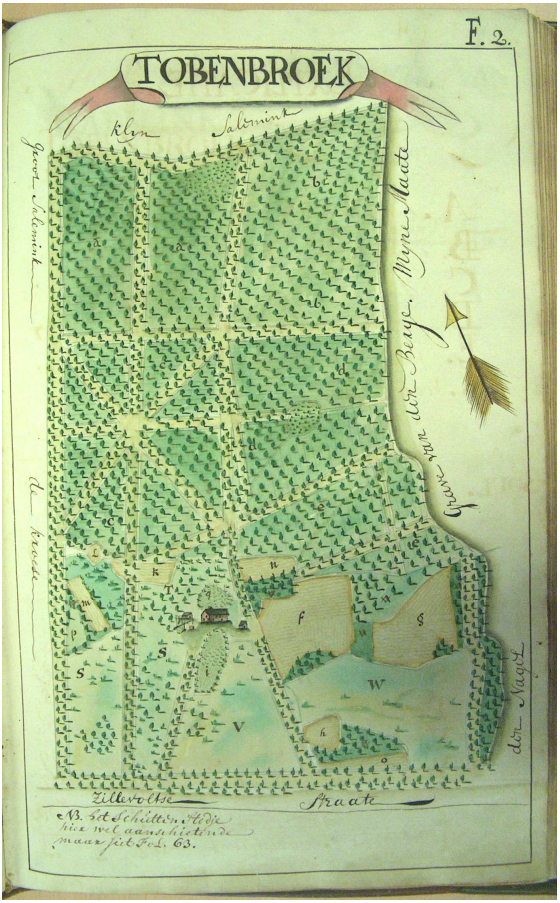

Uit de atlas van Tengbergen

De reden van het proces is dat de heren van Wisch en Bergh de boeren het oude gebruik van het Clootslag in de Silvoldse Slaege willen ontnemen. Er wordt gezegd dat het Clootslag gelegen is tussen het Breedenbroek, Nottelen en Bulsegoor. (Het Bulsegoor of Bielheimergoor was oud kloosterbezit van het opgeheven klooster Bethlehem of Bielheim te Gaanderen) De boeren stellen dat het Clootslag vanouds een dijkje of 'upworp' heeft om het water uit de Hoogheid Wisch te houden. Het lijkt me toe dat hier o.a. gedoeld wordt op het dijkje langs de Ziegenbeek.

De oude Hendrick Kruijsen weet zich te herinneren '...dat er in zijn jonge jaren wel 14 à 15 varckensschotten in het Clootslag stonden waar de boeren des nachts hun varckens ende vee indreven om deze overdag weer in het gemelde Clootslag te laten weiden'. De anderen kunnen dit 'van horen zeggen' bevestigen. Een klein rekensommetje leert ons dat Hendrick Kruijsen in 1568 ongeveer 16 jaar oud was. Het is dus zeer aannemelijk dat de boeren tijdens de troebelen van de Tachtigjarige Oorlog - toen ook onze streken door gevechten en rondtrekkende troepen geteisterd werden - de varkenshouderij op hun boerderijen hebben teruggetrokken. Tussen de regels hoor je de boeren zeggen dat dat niet inhield dat daarmee

hun rechten in het Clootslag zouden zijn opgehouden te bestaan. Ze zeggen dat de heren het weekhout toekwam, maar dat de geërfden er altijd zonder 'bespiering' hadden kunnen 'plaggenmaaien' en hun vee laten weiden. Alleen voor 17 of 18 jaar geleden had 'de vaecht Henderick van Sinderen' pogingen in het werk gesteld het gebruik geheel voor de heer van Bergh op te eisen. Maar de geërfden hadden zich massaal verzet en de zaak was bij het oude gebleven. Nadien ging het weer een jaar of 15 goed, maar in 1628 hadden de heren het Clootslag doen 'opgraven'. De geërfden hadden daarop de opgraving weer ingeworpen en het gebruik gecontinueerd.
Maar in **1631** is het weer mis. 'In het beginsel van de herfst van dat jaar hebben de beide Rentmeesters der Hoogheid Wisch, Jasper Heesgen ende Gerhard Hunteler, die gemeine beesten soo op 't voornoemde Clootslag waren gaende daarvan gedreven en hetzelve Clootslag terstond met een menigte Huijsluijden in eenen dag afgegraven en voort daernae tot Silvolden in de kercke uetten naeme van beijde Genadige Heeren der gemeijnte verboden op sekere groote poene zich toe willen wachten enige placken int Clootslag voornoemd te meijen off beesten te weijden'.
De heren spelen wel heel hoog spel. De problemen voor de boeren worden steeds groter. Het gezamenlijk egaliseren van de opwerpingen zou de situatie nog wel eens verergeren kunnen. Maar er moet wel wat gedaan worden. Het is nu winter **1731/32**. De komende zomer zal er op deze manier onherroepelijk gebrek aan weide- en plakgrond komen... Deze situatie noopt de boeren er toe de heren voor het Hof van Gelre te dagen. Dat men het zo hoog durft op te nemen is weer het zoveelste bewijs voor de geloofwaardigheid van de stelling dat men in onze streken tegenover elke oppervlakte bouwland een veelvoud van 'woeste grond' ter beschikking moest hebben. De bittere noodzaak brengt de boeren er in **1632** toe om alles op alles te zetten in het gebruik van het Clootslag verzekerd te blijven. Daarbij spelen de verhandelingen over de dijkjes of 'upworpen' een grote rol. Elke keer is er sprake van het 'opgraven of afgraven' van de woeste grond, dat wil zeggen dat de gronden van een dijkje en/of een greppel voorzien werden. Dit zal waarschijnlijk betekenen dat de 'belaste herengronden' (gronden waarop de boeren gebruiksrechten hadden verkregen) volledig open lagen, maar dat de 'onbelaste herengronden' (gronden waarop de boeren geen gebruiksrechten bezaten) door dijkjes en greppels werden omgeven. Daarom lieten de heren elke keer wallen en greppels om het Clootslag aanbrengen, maar egaliseerden de boeren deze dan zo snel mogelijk weer, althans nog in 1628. Daarom stelden de boeren ook zo nadrukkelijk dat de oude dijkjes enkel dienden om het water uit de Hoogheid Wisch te houden, dus niet om 'onbelaste herengrond' te omsluiten. Ze betogen ook dat hun rechten in het Clootslag hetzelfde zijn als in het Bulsegoor. Daar hebben de Bethlehemse goederen Have en Gosselink het recht op het weekhout, terwijl 'de gemeente' (de boeren) er vrij mag plaggenmaaien en vee laten weiden.
De indruk lijkt gewettigd dat de boeren vooreerst het gebruik van het Clootslag gelaten is. Daarmee is echter de positie

van dit gebied nog niet geheel duidelijk. Was de Silvoldse Slaege, inclusief het Clootslag,: (A) markegrond of (B) 'belaste herengrond' of (C) 'onbelaste herengrond'?:

Antwoord A: Heel misschien behoorde het Slaegegebied, inclusief het Clootslag, aanvankelijk tot de Nottelermark/Mark van Wisch, maar hebben de heren - als markerichters en belangrijkste geërfden - al heel vroeg alles in het werk gesteld de heel-heel oude eigendomsrechten weer aan zich te trekken en probeerden ze dit in de 17e eeuw door de boeren die gebruiksrechten te betwisten? Ziehier de verbeten worsteling tussen de heren als voornaamste geërfden tegenover de rest van de geërfden ofwel de 'gemeente' of de boeren. In dit geval lijkt het er op dat de boeren uiteindelijk aan het kortste eind getrokken hebben en dat de heren met de buit zijn gaan strijken, want volgens het verpondingskohier van 1647 was de Slaege toentertijd vrijwel geheel in het bezit van de heren van Wisch, Bergh, Lichtenberg en Bethlehem. Het verwijt van de Varssevelders bij de markeverdeling in de 19e eeuw dat 'die van Silvolde' (in dat geval de heren, niet de boeren) in vroeger tijden de Slaegegronden al uit de mark genomen hadden, zou dan inderdaad op waarheid kunnen berusten.

Het geheel overziende lijkt het me echter zeer onwaarschijnlijk dat dit de gang van zaken is geweest. Er zijn namelijk geen voorbeelden bekend van pogingen van de heren om de zeer oude eigendomsrechten van de markegronden weer aan zich te trekken en in het proces van 1632 reppen de Silvoldse boeren ook met geen woord over hun markerechten en/of de schending er van. Neen, de Slaegegronden zijn hoogstwaarschijnlijk nooit markegronden geweest!

Antwoord B/C: Het is zeer aannemelijk dat de Slaegegronden tot de 'belaste herengronden' hebben behoord. Voor deze optie moeten we terug naar ongeveer het jaar duizend. De gronden waren toen nog veel minder schaars. Waarschijnlijk werd er toen nog door bijna niemand naar dat grote moeras of goor daar bij de Aa Strang omgekeken. Mogelijk hebben in die tijd de heren dit gebied als koningsgoed ontvangen. (vriendelijke mededeling R. Wartena) De naam Slagen/Slaegen zou ontstaan kunnen zijn doordat ieder zijn deel of slag kreeg toebedeeld. Langzamerhand werd het gebied toch wel belangrijker voor de boeren voor de winning van plaggen en het weiden van varkens en koeien. Het is denkbaar dat de heren dat toen inderdaad hebben toegestaan, welke gunst op den duur 'vanzelf' een recht voor de boeren werd. Maar in de 16e en 17e eeuw stelden de heren diverse keren pogingen in het werk om die gebruiksrechten van de boeren weer ongedaan te maken. Het lijkt er op dat ze daar op enig moment ook in geslaagd zijn, waardoor deze 'belaste gronden' weer 'onbelaste gronden' werden en zij (de heren) deze vervolgens vrij aan de boeren verpachten of verkopen konden.

De geschiedenis van de Silvoldse Slaege sluit dan prachtig aan bij die van de Voorstse Slaege en het Anholtse Broek, welke gebieden ook geen markeorganisatie gekend hebben.

Aan de hand van de rechterlijke archieven (volontaire rechtspraak) en het kadaster (o.a. de Kadastrale Atlas Wisch-

Varsseveld) is na te trekken hoe het verloop van de eigendomsrechten van de Slaegegronden tussen 1600 en 2000 is geweest. In wezen is dit werk al uitgevoerd door de heer Frans Winkels met zijn Project Silvolde; zie Bulletin najaar 2007. Aan de hand hiervan zijn de gegevens zo bij elkaar te vegen!

De Slaege in de 20e en 21e eeuw

Dan zijn we nu weer aangekomen op het punt waar we dit artikel mee openden: het grote Slaegegebied met de vele pachters en eigenaren als gebruikers. Dat wil overigens niet zeggen dat er in de voorbije eeuwen in de Slaege nooit iets veranderde. Zo is het probleem van de wateroverlast helemaal opgelost door middel van diverse kanalisatiewerkzaamheden aan de Aa Strang, Oude IJssel en de kleinere waterlopen.

En in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw gingen er steeds meer stemmen op om tot herverkaveling der gronden te komen. Dat is een zeer begrijpelijke ontwikkeling als men bedenkt dat veel gebruikers van de Slaegegronden eerst al over afstanden van van twee tot tien kilometer moesten komen om dan in het gebied nog door de weilanden (met hekken) van vier of vijf collega's te moeten trekken voordat men bij het eigen perceel arriveerde.

De Voorstse Slagen en het Anholtse Broek gingen de Silvoldse Slagen inzake de ruilverkaveling voor. In het kader van de wettelijke Ruilverkaveling Dinxperlo-Breedenbroek vond een herverkaveling van het Anholtse Broek en Voorstse Slaege plaats, waarbij hier vier nieuwe boerderijen tot stand kwamen.

De vrijwillige ruilverkaveling van de Silvoldse Slaege ondervond gedurende een aantal jaren stagnatie doordat een zandwinningbedrijf de enorme zand- en grindmassa's uit de ondergrond wilde exploiteren en anderen die er vervolgens een watersportgebied van wilden maken. Eerst toen deze plannen tot stilstand kwamen kon weer verder gewerkt worden aan de ideeën betreffende de herverkaveling van de Kroezenhoek en de Silvoldse Slaege. Met name de heren A.W. Rikkers en Joh. Kaemingk van de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst maakten zich zeer verdienstelijk voor deze ruilverkaveling op vrijwillige basis. Er werd een plan ontworpen voor o.a. de stichting van een nieuwe boerderij in de Slaege voor de familie Steverink van de boerderij Nellis in de Kroezenhoek. De gronden bij hun oude boerderij in de Kroezenhoek konden dan komen aan hen die de Slaegegronden af zouden staan. Op die manier konden duizenden kilometers rijden voor al die boeren vervallen; een voordeel voor de individuele boer en een besparing van energie in het algemeen!

De nieuwe boerderij voor de familie Steverink kreeg een plaats in het ooit zo betwistte Clootslag. De officiële ingebruikname vond plaats op 22 september 1978. Buurman Th. Colenbrander van de Nachtegaal - wiens voorouders reeds in 1890 van de Kroezenhoek naar de Slaege verhuisden - heette de familie Steverink hartelijk welkom in de Slaege!

Die boerderij is inmiddels al weer uitgegroeid tot twee forse bedrijven. En in september 2008 vierde de familie Steverink met vrienden en bekenden dat ze al weer dertig jaar in de Slaege woonden.

Zondag 21 september 2008
familie Steverink 30 jaar in de Slaege

Gerrit Kolks omgekomen bij het bombardement op Doetinchem

door
Harry Kolks

De heemkundige vereniging Old Sillevold heeft een paar jaar geleden het zeer lezenswaardige dagboek van (mr.) Henri de Grood, de zoon van het hoofd van de Silvoldse ULO/MULO uitgegeven: "Een Silvolds Dagboek over de laatste oorlogsjaren".
Het is een 'eye-opener' geworden, want met kennis van zaken en grote acribie is door de schrijver veel vastgelegd, wat onbekend of intussen vergeten was.
Henri de Groot schreef in het dagboek ook feiten neer, die hij elders vernomen had en zeker op het moment van schrijven niet verifiëren kon. Zo vermeldt hij op pag. 49 van deze uitgave, schrijvend over het bombardement op Doetinchem in maart 1945, dat Gerrit Kolks in de kerk (bedoeld is de Grote of St. Catharinakerk) om het leven gekomen is.

Het ligt iets anders naar de woorden van mijn vader, die zijn oudste broer was. En ook naar de eensluidende gegevens van de andere broers en zusters van mijn oom Gerrit Kolks.

Gerhardus Bernardus Kolks werd te Silvolde geboren in 1901 als zoon van Johannes Lambertus (Lammert) Kolks en Hendrina Booms. Hij huwde op wat latere leeftijd op 03 mei 1944 met Francina Gerharda Raben (tante Sien), die in 1918 geboren werd te Didam/Nieuwdijk.
Na hun huwelijk in dat oorlogsjaar woonde het paar boven de Boekhandel Raadgeep in de Hamburgerstraat te Doetinchem. Mijn vader Hendrik , oom Antoon Kolks en oom Gerrit Kolks vormden samen het 'Aannemersbedrijf Firma gebroeders Kolks', als de opvolgers van vader Lammert, die het bedrijf in de negentiger jaren van de 19e eeuw begonnen was, overigens aanvankelijk in samenwerking met Steven van der Kemp sr.

In Doetinchem in de Waterstraat, vlak bij en achter de toren van de Grote Kerk stond in die jaren de bank van Overling. NV Overling's Bank was een particuliere bank, in die jaren onder directie van Albertus Michael Overling en zijn zoon.

In en rond Doetinchem leefde voor de Tweede wereldoorlog een behoorlijk sterke Joodse bevolkingsgroep. Toen duidelijk werd, dat de Duitse bezetters het met name op deze bevolkingsgroep

voorzien hadden, begonnen velen van hen onder te duiken. De vaak vermogende Joden wendden zich in deze noodsituatie tot Overling om bij die bank hun geld en goud, effecten, andere waardepapieren en juwelen veilig op te bergen tot betere tijden en zo het bezit uit handen van de bezetters te houden.

Overling nam vervolgens contact op met de drie broers om binnen zijn bank aan de Waterstraat een geheime kluis te bouwen ter bewaring van het Joodse bezit. Die kluis is eigenhandig gebouwd door de drie broers Kolks. Om de groep, die van de geheime bergplaats kennis droeg, zo klein mogelijk te houden, werd geen personeel ingeschakeld bij de bouw ervan.

Bij het bombardement van Doetinchem op 21 maart 1945 werd ook de Overling bank zwaar getroffen. De kluis was bedolven onder puin en om de inhoud ervan te redden moest deze zo snel mogelijk worden vrijgelegd en opengebroken. Dat kon alleen gebeuren door de drie broers Kolks zelf, omdat zij deze ingebouwd hadden.

Overling heeft daartoe snelle hulp nodig gehad. Mijn vader woonde in Silvolde, te ver weg, Oom Antoon woonde bij de Watertoren in Doetinchem. Oom Gerrit woonde een paar honderd meters verderop en was het eerste ter plekke. Terwijl hij bezig was volgde op 21 maart het tweede bombardement. Tijdens het werk in het bankgebouw werd oom Gerrit door een bomscherf getroffen. Hij was direct dood, want hij werd door die scherf letterlijk onthoofd.

Gerrit Kolks werd dus niet in de kerk, maar vlakbij in de bank erachter dodelijk getroffen.

© 2008

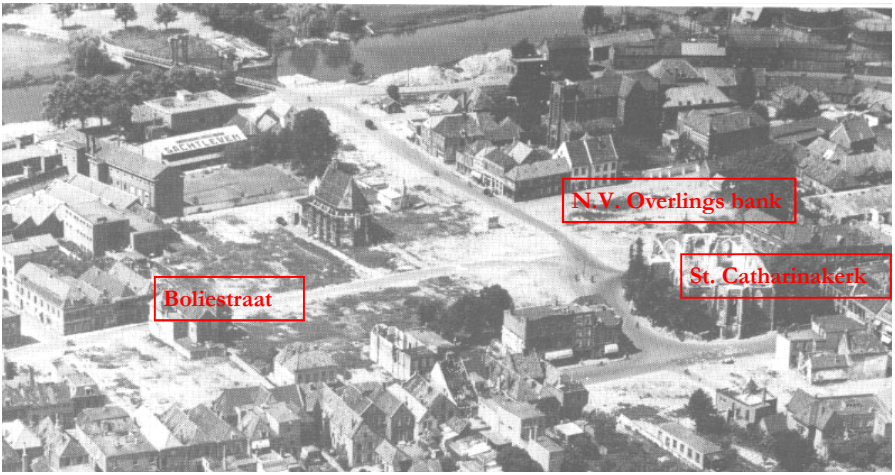

Wat van de binnenstad van Doetinchem overbleef na het oorlogsgeweld. In 1947 is het puin geruimd, maar moet nog met de wederopbouw worden begonnen. Het totaal aantal slachtoffers van de bombardementen op 19, 21 en 23 maart 1945 bedroeg 143.

De Amsterdamse Brandweer en de Lichtenberg

door André Tangelder

Omstreeks 2000 ontdekte Gerard Beekema op het terrein van de Lichtenberg een mooi uitgevoerde bronzen penning van ruim vier centimeter doorsnee, aan de ene zijde voorzien van het cijfer 21, aan de andere zijde van het cijfer 16.
Het was geen munt, maar wat dan wel?
Met die vraag ben ik maar eens op de digitale snelweg gegaan en kwam ik bij het NBDC (Nationaal Brandweer documentatie Centrum) terecht.
Vervolgens ben ik ook nog met dit centrum in correspondentie getreden, hetgeen tot nog meer specialistische uitleg leidde.
Hierbij geef ik zowel de eerste als tweede informatie door.
Het blijkt dat we een zogenaamde 'brandspuitpenning' van de Amsterdamse Brandweer in huis hebben. We kunnen er allerlei fantasieën op loslaten hoe die penning op de Lichtenberg terecht gekomen kan zijn.
Zou een Amsterdamse spuitgast op een gegeven moment misschien huisknecht op de Lichtenberg geworden zijn? En zou hij daar op een kwade dag zijn brandspuitpenning – die hij eigenlijk helemaal niet mee naar Silvolde had mogen nemen – verloren hebben?
Of had hij die penning aanvankelijk wel heel goed opgeborgen, maar bij zijn vertrek over het hoofd gezien en was het kleinood bij de afbraak van het kasteeltje in de gracht terecht gekomen?
Laat ik maar niet verder fantaseren en nu de informatie van het NBDC doorgeven.

De brandweerspuit van Jan van der Heiden 1677

I Algemeen

Brandweer tot 1650

Vanaf de middeleeuwen was het blussen van branden in steden niet of nauwelijks geregeld. De steden bestonden over het algemeen vooral uit houten huizen die dicht op elkaar stonden. Als er brand uitbrak werden er houten, en later leren emmers uitgedeeld aan de buurtgenoten. De emmers werden dan doorgegeven. Vaak bleef het blussen bij het beperken van de schade. Zo werden er bijvoorbeeld natte zeildoeken op panden gelegd om het overslaan van de branden te voorkomen. Het is dan ook niet zo vreemd dat branden hele blokken, en soms hele steden in de as konden legen.

In 1614 werd door Pauwels Auleander de eerste brandspuit uitgevonden. Deze bandspuit bestond uit een grote bak met water en een vaste spuitkop. Dit hield dus in dat de brandspuit in zijn geheel gedraaid moest worden om een andere kant op te kunnen spuiten. Aangezien het water meegenomen moest worden in de pomp zelf waren er veel mensen nodig om de pomp te verplaatsen.

Hervormingen onder de gebroeders van der Heyden

Toen op 7 juli 1652 in Amsterdam het stadhuis afbrandde was de maat voor het stadsbestuur vol en werden er prompt 59 Hautsch handbrandspuiten uit Duitsland aangeschaft. Dit waren de eerste pompen die echt bruikbaar waren om een brand te bestrijden. Weliswaar moest het water nog steeds met emmertjes uit de grachten gehaald worden, maar het water kon nu tot 20 meter ver

op het vuur gespoten worden. Ook had deze brandspuit nog geen slang, zodat de straal alleen gericht kon worden door heel de brandspuit te verplaatsen.

Tijdens de brand die het stadhuis verwoestte stond er een 15-jarige jongen genaamd Jan van de Heyden te kijken. Twintig jaar later maakte hij samen met zijn broer Nicolaas een verbeterde versie van de Hautsch pomp die al een brandslang had en door middel van een slang water uit de grachten kon pompen. Dit was natuurlijk een hele verbetering. Er was nu geen opslagtank met water meer nodig en de nieuwe brandspuit (ook wel 'schraagpomp' genoemd) was dus veel makkelijker te verplaatsen.

Door zijn succes kreeg Jan van de Heyden ook de mogelijkheid om de Amsterdamse brandweer volledig te hervormen. Hij en zijn broer Nicolaas werden tot bevelhebbers van de brandweer gemaakt. Zowel vader Jan als zoon Jan van der Heyden hebben beide het ambt van Generaal-Brandmeester bekleed.

Naast de technische veranderingen heeft Jan van de Heyden ook organisatorische veranderingen doorgevoerd. Er werd een burger brandweer ingevoerd, die onder leiding stond van een aantal beroepskrachten. Zodra er een brand uitbrak werden de vrijwilligers geacht om zich zo snel mogelijk naar de brand te begeven. Er werd een boete en bonus regeling ingesteld voor diegene die te laat of als eerste aankwamen.

Brandspuitpenningen

Bij aankomst moest elke vrijwilliger een brandspuitpenning inleveren. Op deze penning stond het wijknummer en het nummer van de aangewezene (ook wel de geaffecteerde genoemd). Vanaf dit moment werden de lonen betaald. Ook kon de commandant na afloop van de brand zien wie er eventueel vermist werd. Als de brand geblust was werden in de bergingshuisjes de penningen verzameld en opgetekend. Het loon, inclusief de bonussen, werd dan twee of drie dagen later uitbetaald.

De brandspuitpenningen in Amsterdam zijn in gebruik geweest tussen 1682 en 1874. Vrijwel elke van de zestig wijken in Amsterdam had een brandspuit met de daarbij behorende aangewezenen. Bij de meeste spuiten waren dat er 36. Vandaar dat er per wijk 36 penningen waren. De wijknummers stonden op de voorkant (onder het wapen van de stad, voorafgegaan door de letter W) en de persoonsnummers op de achterzijde, boven de afbeelding van de brandspuit. Bij de oprichting van de beroepsbrandweer op 15 augustus 1874 werd de vrijwillige brandweer ontslagen en werden de penningen ingenomen en omgesmolten. Tenminste, dat was de bedoeling, maar vele penningen zijn de (vuur)dans ontsprongen en duiken vaak op bij numismaten of antiquairs of gewoon in familie-erfenissen.
In veel dorpen en steden zijn brandspuitpenningen in omloop geweest.

In 2007 wijdde het Rijksmuseum een tentoonstelling aan Jan van der Heyden als kunstenaar en uitvinder

II Informatie, aangepast richting de Lichtenbergse penning

De penning is gemaakt van gegoten brons en heeft een diameter van 42mm In het boek "Description de méreaux et jetons de présence, etc. des gildes et corps de métiers, églises, etc." van L. Van Minard-van Hoorebeke (1879) wordt de brandspuitpenning als volgt beschreven:

Voorzijde penning

Voorzijde: In een vlak veld door eene stralende zon beschenen, het Amsterdamsche stadswapen versierd met de keizerlijke kroon en twee leeuwen vastgehouden, daaronder in een gesneden loofwerk W21, te kennen gevende dat de eigenaar van dezen penning tot de spuit der eenentwintigste wijk behoorde. Omgeven met eenen effen band.

Achterzijde penning

Achterzijde: Op een effen veld in een slangenrond eene brandspuit. Boven in een klein compartiment door vlammen omgeven, het nummer 16 van de spuitgast. Omgeven door eenen effen breeden band.

III Geachte heer Tangelder

Als het een Amsterdamse brandspuitpenning betreft (met het gemeentewapen aan de voorzijde), komt de penning uit de periode 1682-1874 en dat is bijna tweehonderd jaar.
Pas vanaf 1857 zijn de meeste geaffecteerden (aangewezenen) voor de brandspuit centraal geregistreerd in verband met de dienstplicht voor de brandweer, die er toen bestond. Voor die tijd en na 1863 werden de geaffecteerden per wijk bijgehouden door de wijkbrandmeester (daarvan waren er 60) in hun eigen notitieboekjes.
Van die wijkboekjes zijn er praktisch geen bewaard gebleven. Het is dus vrijwel onmogelijk terug te vinden wie er een penning onder nummer 16 had in wijk 21. Zelfs de namen van de wijkbrandmeesters zijn nauwelijks terug te vinden.
Wijk 21 was tot 1831 de brandspuit die aan de Nieuwe Kerk, Nieuwe Zijds Voorburgwal, heeft gestaan. Na 1831 was wijk nummer 21 de brandspuit op de Zeedijk, hoek Nieuwebrugsteeg en Damrak.
De brandspuitenverdeling van 1807 en ook van andere jaren is te vinden op de website van het NBDC.

Voor het NBDC

Gerard Koppers

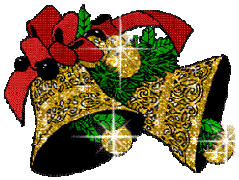

Het bestuur van

Old Sillevold

Wenst u prettige feestdagen
En een gezond en gelukkig 2009

Activiteitenkalender

Old Sillevold

Donderdag 15 januari 2009:
Sociëteitsavond in 't Centrum

Annie Raben en Theo van der Lee:
Gefilmd interview met Bart Nijman
Hans ten Have:
40-45 vliegtuigcrash

Dinsdag 10 februari 2009:
Jaarvergadering in Herberg Jan

De heer J. Disberg te Apeldoorn over Kamp Rees

Dinsdag 17 maart 2009:
Sociëteitsavond

De heer H.L.J. Kolks te Hernen over de St. Mauritiusparochie en –kerk te Silvolde

Woensdag 10 juni 2009:
Zomeractiviteit

Heemkundige vereniging
Old Sillevold
Opgericht 18 februari 1997

Bestuurssamenstelling:

Voorzitter:

Eric Kunst, de Holtplaats 22,
7064 HZ Silvolde.
tel. 0315-32 70 63
Email:
eric.kunst@chello.nl

Secretaris:

André Tangelder
Prins Willem Alexanderstr. 5
7064 GH Silvolde
tel. 0315-32 75 90
Email:
info@oldsillevold.nl

Penningmeester:

Anja Arendsen
Ulftseweg 30
7064 BD Silvolde
tel. 0315-32 55 50
Email:
info@oldsillevold.nl

Bestuursleden:

Bernard Dorrestijn
Leo Helmink
Theo Koolenbrander
Annie Raben

Lidmaatschap:
Vanaf € 13,50 per jaar.

Bankrekening: 9798.45.432
C.V.B. bank Silvolde
Girorekening: 7623162
t.n.v. penningmeester
Old Sillevold

www.oldsillevold.nl

Jaartsveld Wegenbouw bv

Rabobank Graafschap Zuid

Maurits Heebink Tuinbeheer

Notariskantoor Muijsers

Paul Klomberg Assurantiën

Winkelhorst Ledermode

Rijnlandhaven Makelaardij

CVB Bank Silvolde

Autobedrijf Mazda te Kaat

Hecosys Computers

Bouwbedrijf Lankveld

De heemkundige vereniging dankt de op deze pagina genoemde bedrijven en organisaties voor hun financiële ondersteuning.

Bulletin heemkundige vereniging *Old Sillevold*

Losse nummers € 3,50 per stuk

www.oldsillevold.nl